

Doorontwikkeling van de Module Polarisatie Binnen de Interventie Weerbaar Opvoeden van Stichting Stimulance

Een kwalitatieve studie naar de perspectieven van trainers en migrantenouders over weerbaarheid bij
de trainingsmodule over polarisatie

Hinke Tinnet van der Werf
Masterthesis Youth, Education & Society
Universiteit Utrecht

Begeleider: Dr. Asia Sarti
Tweede beoordelaar: Dr. Semiha Sözeri

In opdracht van: Stichting Stimulance
Begeleider: Eline van Houte MSc

Datum: 16-07-2021

Samenvatting

Ouders blijken een belangrijke rol te hebben in het terugdringen van polarisatie onder jongeren, echter voelen migrantenouders zich hierin niet altijd bedreven of zien het belang ervan. Stichting Stimulance biedt ouders handvatten in de training Weerbaar Opvoeden, om weerbaar te worden tegen onder andere polarisatie. In dit kwalitatieve onderzoek zijn semigestructureerde interviews gehouden met deelnemers (n=5) en trainers (n=4) van de interventie Weerbaar Opvoeden. Er werd onderzocht hoe de trainingsmodule over polarisatie kon worden doorontwikkeld, aansluitend bij zowel wetenschappelijke kennis als de perspectieven van deelnemers en trainers. De kennis, houding en vaardigheden die deelnemers benoemden nodig te hebben om hun kinderen weerbaar te maken bij polarisatie, zijn in overeenstemming met werkzame elementen uit de literatuur. Deze komen al oppervlakkig aan bod in de huidige training, maar in de doorontwikkeling is het van belang nog meer in te gaan op hoe je luister- en gespreksvaardigheden en het oefenen met een open en respectvolle houding in de praktijk kunt brengen. Voor trainers ligt hierin een belangrijke rol in het ondersteunen van ouders, namelijk het sturen van de dialoog en het creëren van een veilig klasklimaat tijdens de training.

Sleutelwoorden: polarisatie, weerbaar opvoeden, migrantenouders, rol trainer, doorontwikkeling, werkzame elementen

Abstract

Parents appear to have an important role in counterbalancing polarization among young people, but migrant parents do not always feel adept at this or see its importance. The Stimulance Foundation offers tools to parents in the Resilient Parenting training, to become resilient among other things, against polarization. In this qualitative study, semi-structured interviews were held with participants (n=5) and trainers (n=4) of the intervention Resilient Upbringing. It was examined how the training module on polarization could be further developed, in line with both scientific knowledge and the perspectives of participants and trainers. The knowledge, attitude and skills that participants stated are necessary to make their children resilient to polarization are in accordance with active elements from the literature. These are already covered very limited in the current training. Therefore, it is important, in the further development of the training to work even more on practical skills, e.g. listening and conversation skills and to practice with an open and respectful attitude. For trainers, an important role lies in supporting parents, namely guiding the dialogue and creating a safe classroom environment during training.

Keywords: polarization, resilient upbringing, migrant parents, role trainer, further development potentially effective elements

Doorontwikkeling van de Module Polarisation Binnen de Interventie Weerbaar Opvoeden van Stichting Stimulance

Een vijfde van de Nederlanders geeft aan grote spanningen tussen groepen te ervaren: zij zien verschillen in opvattingen en toenemend *wij-zij-denken* (SCP, 2019). Volgens Van Wonderen (2019) is polarisatie het toenemend *wij-zij-denken*, wat kan leiden tot een kloof die niet gemakkelijk te overbruggen is.

Vooraf jongeren zijn gevoelig voor polarisatie, omdat zij over het algemeen gevoeliger zijn voor invloeden van anderen (Feldman, 2012). Bij het ontwikkelen van hun identiteit kunnen zij aansluiting zoeken bij bepaalde groepen (Van Wonderen & Van den Berg, 2019), met mogelijke negatieve gevolgen als deviant gedrag of radicalisering (McNeil-Willson et al., 2019; Sikkens et al., 2017).

Uit onderzoek blijkt dat opvoeders, zoals ouders of docenten, tegenwicht kunnen bieden bij polarisatie (EL Malki, 2018; Van San et al., 2010), omdat het openstaan voor en responsief reageren op kinderen een buffer kan vormen tegen de negatieve effecten van polarisatie (Distelbrink et al., 2017). Echter blijkt dat migrantenouders bij extreme uitingen of gedrag van hun kinderen vaak de neiging hebben weg te kijken of te bagatelliseren (Distelbrink et al., 2017).

Naast dat ouders een belangrijke rol hebben als opvoeder, kunnen zij zelf als burger ook te maken krijgen met polarisatie. Er zijn aanwijzingen dat een deel van de migrantenouders wantrouwend in de samenleving staat waardoor ze zich afzetten tegen de maatschappij, zonder te beseffen welke invloed dat op hun kinderen kan hebben (Distelbrink et al., 2017).

Kortom, polarisatie brengt diverse opvoedingsopgaven mee voor zowel kinderen als ouders in de migratiecontext. Stichting Stimulance, een netwerkorganisatie die jongeren en ouders met een migratieachtergrond stimuleert om hun plek te vinden in de samenleving, speelt hierop in met hun interventie Weerbaar Opvoeden (Stichting Stimulance, 2019a).

Huidige module polarisatie

Door middel van deze interventie biedt Stimulance migrantenouders opvoedondersteuning in diverse thema's. De training bestaat uit zeven dagdelen, waarbij de module over polarisatie onderdeel is van het dagdeel 'identiteit, polarisatie en discriminatie' (Stichting Stimulance, 2019a).

In de huidige module inventariseert de trainer gevoelens van verdeeldheid en *wij-zij-denken* onder de migrantenouders (Stichting Stimulance, 2019b). Aansluitend wordt met een filmpje het denkkader van filosoof Brandsma het polarisatieproces geïllustreerd (Times of Migration, 2016). Door middel van vragen stimuleert de trainer na te denken over de eigen rol als burger en opvoeder in het polarisatieproces (Stichting Stimulance, 2019a). De trainer noemt een aantal zaken die de opvoeder kan doen om *wij-zij-denken* tegen te gaan: dialoog aangaan, communicatie, liefde, veiligheid, eenheid, harmonie en saamhorigheid. Dit blijft echter oppervlakkig, waardoor het niet duidelijk is hoe ouders dit in de praktijk kunnen brengen.

Ten behoeve van het accreditatieproces van de interventie bij de databank Movisie, bestaat de

wens om de theoretische onderbouwing te versterken, omdat deze momenteel gestoeld is op een enkele, niet empirisch gefundeerde theorie. Daarnaast bestaat vanuit Stimulance de behoefte om blijvend de kwaliteit van de interventie te verbeteren, door aan te sluiten bij wat uit de literatuur lijkt te werken, maar ook om continu aan te sluiten bij de behoeften van de doelgroep. Dit onderzoek wordt dan ook uitgevoerd in opdracht van stichting Stimulance.

Theoretisch kader

Over het tegengaan van polarisatie zijn verschillende wetenschappelijk gefundeerde theorieën bekend, waarvan een succesvol instrument bij polarisatie het aangaan van dialoog lijkt te zijn (Taouanza et al., 2016). In dit theoretisch kader wordt eerst de theorie uit de huidige module geschetst. Vervolgens worden verschillende werkzame elementen bij het voeren van dialoog over polarisatie aangedragen vanuit literatuur, die mogelijk kunnen bijdragen aan het versterken van de theoretische onderbouwing. Ten slotte wordt ingegaan op de rol van de trainer en de ouder.

Denkkader polarisatie Brandsma

De huidige module over polarisatie in de training Weerbaar Opvoeden is gestoeld op het denkkader van filosoof Bart Brandsma. Deze theorie gaat uit van drie basiswetten. Allereerst, polarisatie is een gedachtenconstructie: mensen denken in termen van wij-zij, aan de hand van stereotiepe beelden. Ten tweede, polarisatie heeft brandstof nodig. Polarisation ontstaat en bestaat alleen als het gevoed wordt, bijvoorbeeld door (sociale) media. Ten derde, polarisatie is een gevoelsdynamiek. Bij toenemende polarisatie komen twee identiteiten steeds meer tegenover elkaar te staan. De hoeveelheid (voor)oordelen over de ander neemt toe, terwijl redelijkheid afneemt. Gevoelens en emoties worden belangrijker en feitelijke informatie heeft steeds minder impact (Verloove et al., 2020).

Binnen het polarisatieproces maakt Brandsma onderscheid in vijf rollen. Aan het begin van polarisatie staan twee uitersten: *pushers*. Zij nemen een standpunt in en leveren daarmee brandstof voor polarisatie. Zij die in minder extreme vormen meedoen met de pusher, noemt Brandsma *joiners*. Het *stille midden* neemt een meer genuanceerde of neutrale houding aan in het debat. Als de polarisatie toeneemt voelen mensen in het midden zich steeds meer gedwongen te kiezen. De *bruggenbouwer* probeert beide partijen te verbinden. Volgens Brandsma is dit niet evident, want door uitersten aan het woord te laten wordt de situatie soms alleen maar erger. Als polarisatie extreme vormen aanneemt, zoekt men een slachtoffer: de *zondebok*. Doordat media en politiek doorgaans gehoor geven aan de uitersten, komen deze standpunten veelal onder de aandacht. Hierdoor ontstaat een tweedeling (wij-zij) en krijgen individuen het gevoel partij te moeten kiezen. Volgens Brandsma is de oplossing om het midden meer aandacht te geven, bijvoorbeeld door hun genuanceerde verhaal meer te belichten in de media.

Het voordeel aan het gebruik van de benadering van Brandsma is dat de rollen in het polarisatieproces duidelijk worden, welke worden gevisualiseerd middels illustraties of een filmpje. Iets wat goed lijkt te passen bij een doelgroep die niet altijd even taalvaardig is. Daarnaast stimuleert

Brandsma het voeren van dialoog, iets wat uit literatuur een effectieve manier lijkt om te depolariseren (Taouanza et al., 2016; Van San et al., 2010). Ondanks dat de theorie van Brandsma niet empirisch maar filosofisch van aard is, bevat het wel degelijk uit de literatuur gebleken werkzame elementen.

Echter lijken de oplossingen die Brandsma aandraagt vooral gericht op macroniveau en daarmee overwegend geschikt voor bijvoorbeeld overheid, politie en media (Juffermans, 2019). Terwijl de training vanuit Stimulance juist gericht is op hoe migrantenouders en hun kinderen in hun eigen omgeving – op microniveau – het verschil kunnen maken.

Werkzame elementen bij polarisatie

Een waardevol instrument dat zowel op micro- als macroniveau kan bijdragen aan depolarisatie, is het aangaan van een dialoog¹ (Taouanza et al., 2016; Van San et al., 2010). In de huidige module over polarisatie wordt benoemd dat ‘met een ander in gesprek gaan’ bij kan dragen aan het tegengaan van wij-zij-denken. Ook stimuleert de trainer ouders om de dialoog met anderen aan te gaan, maar er worden geen concrete handvatten geboden hoe je dit kunt aanpakken. Hieronder worden een aantal werkzame elementen uiteengezet, die van belang zijn bij de dialoog over polarisatie.

Contacthypothese. Een oplossing die vanuit empirisch onderzoek wordt aangedragen om te depolariseren, is de *contacthypothese* van Allport (1954). Volgens Van Wonderen en Van den Berg (2019) zijn vooroordelen en stereotypen veelvoorkomende oorzaken van polarisatie. Om vooroordelen te verminderen is het volgens het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) van belang om in contact met elkaar te komen (Bovens et al., 2014). Dit sluit aan bij de contacthypothese, die stelt dat onder de juiste omstandigheden vooroordelen en stereotypering kunnen verminderen door mensen met verschillende achtergronden en perspectieven met elkaar in contact te laten komen. Hoewel de effecten van *intergroepscontact* afhankelijk zijn van de context (Paluck et al., 2019), beschrijven sommige studies contact tussen groepen zelfs als een van de beste manieren om relaties tussen polariserende groepen te verbeteren (Brown & Hewstone, 2005; Wright, 2009).

Allport (1954) stelt dat intergroepscontact zorgt voor kennis over de *outgroup*, wat leidt tot het verminderen van vooroordelen. Echter heeft empirisch onderzoek slechts beperkte onderbouwing gevonden voor de rol van outgroupkennis bij het verminderen van vooroordelen (Pettigrew & Tropp, 2008). Door empirisch onderzoek van Pettigrew en Tropp (2008) is gebleken dat intergroepscontact de angst vermindert die mensen hebben bij interactie met de outgroup (Stephan & Stephan, 1985) en dat intergroepscontact het vermogen vergroot om in te leven in het perspectief van de outgroup (Stephan & Finlay, 1999).

Volgens Allport (1954) zijn vier belangrijke voorwaarden nodig voor effectiviteit. Als eerste is gelijke status van belang. Ten tweede het delen van een gemeenschappelijk doel. Als derde is

---

¹ Utrecht in dialoog (2020) definieert een dialoog als “een gesprek tussen verschillende mensen, waarin een vrije gedachten- wisseling plaatsvindt, wat tot nieuwe inzichten leidt bij de betrokkenen. Kenmerkend is dat er betekenissen ontstaan die zonder dialoog niet tot stand hadden kunnen komen. Écht luisteren ligt aan de basis hiervan.”

samenwerking tussen groepen van belang om het gemeenschappelijke doel te bereiken. Als vierde noemt Allport een autoriteit erkennen, die het contact en de interacties tussen de groepen ondersteunt. In het geval van de training Weerbaar Opvoeden zou dit de trainer kunnen zijn. De autoriteit moet vriendelijke, behulpzame, egalitaire attitudes aanmoedigen en vergelijkingen tussen groepen veroordelen. De meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2006) suggereert dat deze voorwaarden niet essentieel, maar eerder faciliterend zijn.

Hoewel uit empirisch onderzoek is gebleken dat intergroepscontact voordelig is, is de uitvoering niet altijd haalbaar. Veelal bevinden groepen zich in verschillende leefwerelden, met als gevolg beperkte mogelijkheden voor direct contact. Dit blijkt ook uit onderzoek van El Malki (2018), waarin gesteld wordt dat Nederlandse jongeren vooral contact hebben met jongeren van dezelfde (culturele) achtergrond. Echter groeit het bewijs dat ook indirect contact een gunstig effect kan hebben (Dovidio et al., 2011; Shiappa et al., 2005), en niet beslist direct (face-to-face) moet zijn.

In de huidige module wordt niet expliciet gewerkt volgens de contacthypothese. Wel worden deelnemers door vragen aangezet tot nadenken over mogelijke oplossingen. Ook wordt gestimuleerd in gesprek te gaan met ‘de ander’, maar hoe je precies in contact komt en de dialoog kunt voeren, blijft onduidelijk. Omdat de contacthypothese meer gericht is op hoe je als individu invloed kan hebben op depolarisatie, wordt verwacht dat deze empirisch gefundeerde theorie aanvullend iets te bieden.

Overeenkomsten. Net als Brandsma, pleit ook Van Wonderen (2019) ervoor om het midden te versterken, waarbij het van belang is om de dialoog in te zetten op overeenkomsten. Dit sluit aan bij de *common ingroup identity theory*, die verder bouwt op de contacthypothese. Het inzetten op overeenkomsten is belangrijk om meer begrip voor elkaar te krijgen en kan helpen voorbijgaan aan vooroordelen en groepsdenken. Door het focussen op overeenkomsten wordt iemands houding ten opzichte van ‘de ander’ positiever, wat leidt tot verminderde vooroordelen (Gaertner et al., 1996; Van Wonderen, 2019).

Het belangrijkste uitgangspunt van deze theorie is om een gemeenschappelijke identiteit te creëren, waarbij leden van verschillende groepen een inclusieve groep vormen (Dovidio et al., 2007). Hierbij gaat het niet om het doen verdwijnen van bepaalde groepen, maar om een nieuwe structuur aan te brengen binnen groepen (Gaertner et al., 1993).

In de huidige training wordt geadviseerd op zoek te gaan naar overeenkomsten, maar er wordt niet ingegaan op waarom dit belangrijk is, of hoe men dit kan doen. Wel wordt stil gestaan bij verschillen, door het feit dat ook binnen de ‘wij’ verschillen kunnen bestaan, zoals tussen Marokkaanse Berbers en Marokkaanse Arabieren (Stichting Stimulance, 2019a).

Rol trainer

Volgens literatuur heeft de docent een belangrijke rol in het sturen en faciliteren van de dialoog (Russel et al., 2008; Schuitema et al., 2011). Over de rol van trainers is nog weinig bekend in de literatuur, maar omdat de rol van trainer vergelijkbaar is met de rol van een docent, is de verwachting dat dezelfde voorwaarden belangrijk zijn. Een belangrijk verschil om in acht te nemen is

dat docenten direct met jongeren werken, terwijl trainers werken met opvoeders als intermediair.

Uit onderzoek van Schuitema et al. (2011) blijkt dat de keuze van het onderwerp bepalend is voor het aangaan van dialoog in de klas. Wanneer leerlingen moeite hebben met het vormen van een mening, is het moeilijker voor de docent een discussie tussen leerlingen op gang te brengen. De docent zal dan zelf verschillende perspectieven moeten inbrengen, waardoor deze een meer sturende rol krijgt (Schuitema et al., 2011).

Door te sturen kan de docent verschillende perspectieven naar voren laten komen, leerlingen confronteren met kritische vragen en hen zo tot inzichten laten komen (Schuitema et al., 2011). Ondanks het voordeel dat verschillende perspectieven belicht worden, lijkt een meer sturende stijl niet bevorderlijk voor het ontstaan van een goede dialoog tussen leerlingen. Wanneer docenten leerlingen meer de vrije hand geven, lijkt dat mogelijkheden voor echte discussie te vergroten (Schuitema et al., 2011).

Het is hierbij belangrijk dat leerlingen gericht zijn op het luisteren en begrijpen van elkaar, in plaats van het overtuigen van de ander. Om die reden is het belangrijk dat leerlingen beschikken over de vaardigheden en attitudes om een dergelijke dialoog te kunnen voeren (Schuitema et al., 2011).

Een veilig klasklimaat en vertrouwensband tussen docent en leerling zijn voorwaarden voor een effectieve, klassikale dialoog (Leeman & Wardekker, 2013). Vertrouwen wordt ontwikkeld in een leeromgeving waarin leerlingen zich fysiek en emotioneel veilig, vertrouwd en gewaardeerd voelen (Leeman & Wardekker, 2013). Een docent kan op verschillende manieren veiligheid bij leerlingen bevorderen. Zo is het volgens docenten uit onderzoek van Schuitema et al. (2011) belangrijk om opmerkingen serieus te nemen en verschillende meningen te respecteren. Het creëren van een veilig klasklimaat en goede band tussen de docent en leerlingen is een langetermijnproces dat niet in één les te bereiken is.

Op basis van literatuur worden bovengenoemde randvoorwaarden, zoals luister- en gespreksvaardigheden, een veilig klasklimaat en een vertrouwensband tussen docent en leerling, belangrijk verwacht in de trainingsmodule over polarisatie.

Rol ouder

Over de invulling van de ouderlijke rol bij polarisatie is bekend dat in gesprek gaan, reflecteren en responsief reageren beschermende factoren zijn (Distelbrink et al., 2017), aangezien jongeren verder kunnen polariseren als ze geen tegenwicht krijgen van opvoeders (Van San et al., 2010). Echter voelen niet alle migrantenouders zich bedreven of zien het belang hiervan (Distelbrink et al., 2017). Daarnaast is het belangrijk om kinderen kennis, attitudes en gedrag te leren over (hun verhouding tot) de eigen groep, andere groepen en de bredere samenleving (Distelbrink et al., 2017).

Naast een belangrijke rol als opvoeder, kunnen ouders zelf als burger ook te maken krijgen met polarisatie. Echter blijkt uit de evaluatie van Weerbaar Opvoeden en literatuur dat een deel van de migrantenouders wantrouwend in de samenleving staat, waardoor ze zich afzetten tegen de maatschappij en deze polariserende houding (on)bewust aan hun kinderen door kunnen geven

(Distelbrink et al., 2017; Stephens, 2007; Stichting Stimulance, 2020).

Huidig onderzoek

Doordat de huidige module slechts op één theorie (Brandsma) gebaseerd is, bestaat de wens vanuit Stimulance deze te versterken. Daarnaast bestaat de behoefte om blijvend de kwaliteit van de interventie te verbeteren, door aan te sluiten bij werkzame elementen volgens de literatuur en behoeften van migrantenouders en trainers. Opvallend is echter dat voor zover bekend, inzichten vanuit de literatuur over wat werkt met betrekking tot weerbaarheid bij polarisatie vaak niet ervaringen uit eerste hand zijn. Daarnaast is nog weinig bekend over de rol van de trainer bij het faciliteren van de dialoog tijdens trainingen over polarisatie.

Om die reden is in deze studie het perspectief van trainers en deelnemers op de module polarisatie binnen de training Weerbaar Opvoeden onderzocht, waarmee het bijdraagt aan inzichten uit eerste hand en de werkzame elementen en randvoorwaarden met betrekking tot polarisatie. Dit onderzoek beoogt een bijdrage te leveren door middel van de volgende onderzoeksvraag: *“Hoe kan de module over polarisatie van de interventie Weerbaar Opvoeden van Stichting Stimulance het beste worden doorontwikkeld door beter aan te sluiten bij zowel beschikbare wetenschappelijke kennis als de behoeften van de ouders en trainers?”* Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen voor empirisch onderzoek geformuleerd:

- Wat hebben ouders nodig om zichzelf en hun kinderen weerbaar te maken tegen polarisatie?
- Wat vinden ouders en trainers van de huidige module over polarisatie?
- Hoe kan de module volgens ouders en trainers verder doorontwikkeld worden?
- Wat is de rol van trainers bij het bespreekbaar maken van polarisatie bij de doelgroep migrantenouders?

Methode

Type onderzoek en procedure

Dit onderzoek betrof een praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek, omdat systematisch te werk gegaan is volgens wetenschappelijke standaarden en regels, maar het tevens is uitgevoerd in opdracht van Stimulance (Thijmstra & Boeije, 2011). Middels semigestructureerde interviews zijn perspectieven van deelnemers (migrantenouders) en trainers van de training Weerbaar Opvoeden bevestigd. Dit maakt het onderzoek kwalitatief en interpretatief van aard, omdat werd gepoogd diepgang in de gesprekken te krijgen, om zo de perspectieven van deelnemers en trainers in kaart te brengen (Boeije, 2014; Verhoeven, 2016). Omdat het doel van het onderzoek de doorontwikkeling van de training betrof, was het waardevol om beide perspectieven te bevestigen (triangulatie).

Het onderzoek vond plaats onder negen respondenten (n=9), waarvan vier trainers en vijf deelnemers. Het beoogde en geworven aantal respondenten was hoger (n=13), maar bruikbare data viel lager uit vanwege een taalbarrière tussen onderzoeker en respondenten. De respondenten zijn via een gemakssteekproef benaderd door de projectleider, aan de hand van een uitnodiging en filmpje gemaakt door de onderzoeker. Indien de benaderde respondenten interesse hadden in deelname, is

door de onderzoeker een informatiebrief toegestuurd en werden zij verzocht het *informed consent*-formulier te ondertekenen. Participanten mochten zichzelf aanmelden bij interesse, maar werden vervolgens geselecteerd op basis van voldoende Nederlandse taalvaardigheid.

De interviews zijn afgenomen op locatie naar keuze van de respondent, waarbij zijzelf keuzevrijheid hadden tussen fysiek of online. Hierin stond voorop dat respondent zich op diens gemak voelden, omdat dit bij gevoelige onderwerpen – zoals polarisatie – de voorkeur geniet (Verhoeven, 2016). Alle respondenten kozen voor face-to-face, waardoor ook non-verbale communicatie kon worden waargenomen (Verhoeven, 2016). De interviews duurden gemiddeld 45 minuten.

Beschrijving populatie en steekproef

De steekproef bestond uit trainers (n=4) en deelnemers (n=5) (voor overzicht: zie Bijlage A).

Trainers. De trainers verzorgden trainingen aan opvoeders (m/v) met een migratieachtergrond. Omdat de totale poule met trainers klein is (N=14), zijn er bij de trainers geen selectiecriteria gesteld. De trainers zijn, net als de deelnemers, bi-culturele opvoeders en beheersen zowel de Nederlandse taal als de taal die het merendeel van de deelnemers beheerst (Stichting Stimulance, 2019a). De trainers hanteren een vraaggerichte, bottom-up aanpak om aan te sluiten bij de belevingswereld van de deelnemers, zodat zij herkenbare voorbeelden aan kunnen dragen. Zij durven zich hierbij kwetsbaar op te stellen, door eigen ervaringen met de groep te delen. Dit om vertrouwen binnen de groep te stimuleren, zodat zij open over hun ervaringen kunnen communiceren (Stichting Stimulance, 2019a).

Ouders. Ouders die deelnamen aan de trainingen zijn opvoeders (m/v) met diverse migratieachtergronden, woonachtig in de provincies Zuid-Holland en Utrecht. De interventie is gericht op ouders met kinderen van alle leeftijden. Omdat tussen de onderzoeker en deelnemers van de training sprake kon zijn van culturele verschillen en/of een taalbarrière (Stichting Stimulance, 2019a), is er gekozen om slechts ouders te bevragen die de Nederlandse taal voldoende machtig zijn. Dit met als reden dat een interview met aanwezigheid van een tolk lastig te verwezenlijken was binnen de coronamaatregelen. In eerste instantie waren er negen deelnemers geworven om saturatie in de data te bereiken (Boeije, 2014), waarvan vier deelnemers afvielen wegens het niet in staat zijn van het voeren van een diepte-interview in de Nederlandse taal.

Meetinstrumenten

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden werden semigestructureerde interviews afgenomen. In de interviews is gebruik gemaakt van topiclijsten, die geconstrueerd zijn op basis van concepten en achterliggende theorieën die uiteengezet zijn in het theoretisch kader. Door middel van de topiclijsten werd gepoogd om antwoorden te verkrijgen op de deelvragen. Er is een aparte topiclijst opgesteld voor deelnemers (zie Bijlage B) en trainers (zie Bijlage C).

De interviews begonnen met het in kaart brengen van de visie van respondenten op het begrip polarisatie. Vervolgens werd de definitie vanuit de literatuur toegelicht, waarna bevragd is of de respondenten het proces van wij-zij herkennen. Hierna werden zowel de ouders als de trainers bevragd over hun ervaringen met de huidige module en over hoe deze volgens hen doorontwikkeld

kan worden. Vervolgens werd bij de ouders ingegaan op wat zij nodig denken te hebben om hun kinderen weerbaar op te kunnen voeden, en werd bij de trainers ingegaan op hun rol in de training over polarisatie. Bij een aantal respondenten die de training online gevolgd of gegeven hebben, zijn extra vragen gesteld over de invloed van Covid-19, om verkennend in kaart te brengen of de online setting invloed had op de module.

Data-analyse

Door middel van thematische analyse is een inductieve en deductieve benadering gecombineerd. Bestaande kennis, die beschreven staat in het theoretisch kader was leidraad voor de codeboom, welke richting gaf aan wat verwacht werd te vinden in de data (deductief). Daarnaast was er, volgens de inductieve benadering, ruimte om naar aanleiding van de data thema's toe te voegen of aan te passen (Boeije, 2014). De interviews zijn opgenomen, getranscribeerd en geanalyseerd. Aan de hand van de codebomen werden de belangrijkste delen gearceerd en open codes toegekend. Vervolgens zijn de codes met elkaar vergeleken en gegroepeerd (axiaal coderen) en konden thema's worden vastgesteld en beschreven (selectief coderen) (Verhoeven, 2016).

Betrouwbaarheid

Om de bruikbaarheid van dit praktijkonderzoek zo groot mogelijk te maken, was de projectleider als vaste contactpersoon beschikbaar voor informatie en vragen en daarnaast zijn alle handelingen, keuzes en vorderingen gerapporteerd en verantwoord (Verhoeven, 2016). Dit nauwe samenwerken met de opdrachtgever had een positief effect op de bruikbaarheid (Verhoeven, 2016).

Om de betrouwbaarheid te vergroten, is gebruikt gemaakt van standaardisatie en iteratie (Verhoeven, 2016). Dit is gedaan door systematisch te werken in de dataverzameling en -verwerking, waardoor het onderzoek herhaalbaar is. Daarnaast zijn topiclijsten, het analyseplan en codebomen regelmatig bijgesteld op basis van voortschrijdende inzichten. Omdat het onderzoek door één onderzoeker uitgevoerd is, hebben zowel opdrachtgever als supervisor in het kader van vier-ogen-principe nauwlettend meegekeken en regelmatig van feedback voorzien (Verhoeven, 2016).

Validiteit

Sociaalwenselijke antwoorden kunnen een negatieve invloed hebben op de interne validiteit van het onderzoek (Verhoeven, 2016). Er is gepoogd om dit te beperken door participanten vooraf te informeren over het vertrouwelijk behandelen en anonimiseren van de data en te interviewen in een veilige omgeving waar de respondenten zich op hun gemak voelen.

Daarnaast zijn in dit onderzoek de constructen zo concreet mogelijk uiteengezet, om op die manier de constructvaliditeit hoog te houden. Dit is gedaan door de definitie van polarisatie voorafgaand aan het interview af te stemmen met respondenten en door de topiclijsten te testen met een proefrespondent. Op die manier is geprobeerd te voorkomen dat vragen niet goed begrepen werden of dat niet gemeten werd wat beoogd werd te meten (Verhoeven, 2016).

Ethische Verantwoording

In dit onderzoek is ervoor gezorgd dat respondenten geen nadelen van deelname ondervonden, door data vertrouwelijk te behandelen en te anonimiseren (Neuman, 2014). Vooraf is toestemming verkregen voor opnames van het interview, waarbij is afgesproken dat opnames na verwerking verwijderd worden. Hoewel deelname een tijdsinvestering vroeg van respondenten, is dit in evenwicht met het belang van het onderzoek, namelijk het doorontwikkelen van de module over polarisatie. Hiermee worden migrantenouders ondersteund in het weerbaar opvoeden van hun kinderen, wat bijdraagt aan het voorkomen en verminderen van polarisatie.

Resultaten

Deze resultatensectie beschrijft het perspectief van deelnemers en trainers op de module polarisatie van de training Weerbaar Opvoeden. Allereerst wordt besproken hoe polarisatie leeft onder de respondenten om de context van het onderzoek te schetsen, waarna wordt besproken wat volgens ouders nodig is om hun kinderen weerbaarder te maken. Vervolgens wordt besproken hoe de huidige module wordt ervaren en wat de behoeften voor doorontwikkeling zijn, en ten slotte wat de rol van trainers hierin is. In de Discussie wordt op grond van deze inzichten besproken hoe de module beter kan aansluiten bij wetenschappelijke kennis.

Polarisatie onder doelgroep

Alle deelnemers herkennen polarisatie. Ook trainers geven aan dat polarisatie speelt onder migrantenouders, maar dat zij niet altijd zelf bewust zijn van hun rol in het polarisatieproces. Gebieden waar deelnemers polarisatie herkennen zijn: op het schoolplein, met burens, normen en waarden, religie, cultuur, politiek, media, seksualiteit, identiteit, opvoeding en tradities. Vooroordelen en stereotypen worden veelal benoemd als oorzaak. Meerdere respondenten zeggen dat polarisatie vrijwel op ieder gebied voor kan komen. Twee deelnemers (D1 en D4) geven aan polarisatie wel te herkennen op macroniveau, bijvoorbeeld in de media of politiek, maar er zelf niet direct mee te maken hebben:

Omdat ik zelf een vrij open persoon ben laat ik mij niet zo snel verleiden tot wij-zij-denken. Of ja dit doet iedereen eigenlijk wel onbewust. Maar ik probeer altijd wel ruimdenkend te zijn en begrip te hebben voor iemand. Ik denk als je een vriendenkring hebt met alleen maar mensen van je eigen afkomst of religie of wat dan ook dat het dan moeilijker is om kennis te maken met andere mensen. (D4)

Benodigheden ouders

Ten eerste stellen de deelnemers kennis nodig te hebben over het onderwerp, en voorbeelden over wat polarisatie is en hoe je kunt handelen. Daarnaast halen ze vooral vaardigheden aan op het gebied van luisteren, in gesprek gaan, argumenteren en taal. Luisteren is belangrijk om elkaar de ruimte te geven om te luisteren naar een andere mening. Taalvaardigheid en argumenteren wordt met name belangrijk gevonden om je mening goed te kunnen uiten. Ten slotte spreken de deelnemers over

attitude, waarbij een open en respectvolle houding belangrijk wordt gevonden. D4 benoemt dat het belangrijk is om elkaar te leren kennen en begrijpen, waarbij het belangrijk is om te begrijpen waarom er verschillen zijn, maar ook belangrijk om te kijken naar waarin we overeenkomen.

Om hun kinderen weerbaar op te voeden voor polarisatie, achten de deelnemers diezelfde kennis, vaardigheden en attitudes als belangrijk. Deelnemers zeggen dat het belangrijk is om samen met hun kind overal over te kunnen praten, geen schaamte te hebben, met elkaar te reflecteren, veilige sfeer te creëren (veilig voelen), communiceren en discussiëren. Volgens D3 hebben kwetsbare kinderen naast bovengenoemde punten nog extra sociale steun nodig van mensen in hun omgeving (bijv. docenten, familie, etc.). Een vaardigheid die alleen werd benoemd bij weerbaarheid bij kinderen is 'kritisch denken':

Het is belangrijk om goeie vragen te stellen aan kinderen. En kinderen helpen om meer kritisch te denken, meer weten over andere culturen (...) en meer in gesprek te gaan met j kind over allerlei situaties. Ja en ook vragen over zijn eigen mening, en zijn eigen [nadruk toegevoegd] identiteit: Hoe ben jij verschillend?! (D5)

Waardering huidige module

Polarisatie belangrijk thema. De meeste deelnemers zeggen dat zij door de training beter weten hoe zij met polarisatie om kunnen gaan. De training hielp bij het opfrissen van kennis, het creëren van bewustwording, het belang van luisteren en een mening formuleren (argumenteren), hoe je zelf dingen op kunt lossen en hoe je het overbrengt op kinderen. Bewegredenen om mee te doen aan de training waren dan ook met name kennis opdoen of verbreden, deze kennis met andere opvoeders delen en leren hoe je kinderen weerbaar opvoedt. Vooral dat laatste bleek belangrijk:

Hoe kan ik mijn kind zo sterk maken dat ie leert om erover te praten in plaats van dat ie gekke dingen gaat doen of zich gaat aansluiten bij een groep. Dus daar ben ik het meeste bang voor eigenlijk, qua die polarisatie. (D1)

Alle deelnemers vinden polarisatie een belangrijk onderwerp om te behandelen in de training, waarbij 3 van de 5 deelnemers vinden dat het te oppervlakkig behandeld werd en dat het diepgaander aan bod mag komen. Suggesties die deelnemers geven over hoe dit diepgaander behandeld kan worden zijn te vinden onder Doorontwikkeling module.

Goede opbouw. De bevroegde trainers zijn erg tevreden over de huidige module: de kernboodschap komt voldoende naar voren, waardoor deze goed blijft hangen. De trainers benoemen een goede opbouw, met daarbij eerst aandacht voor theorie om het polarisatieproces te begrijpen, en vervolgens ruimte om met elkaar in gesprek te gaan over de toepassing. "Je bouwt op naar de uitleg van hoe het in elkaar zit en hoe je het kan beleven", zegt T1.

Er was niets waarvan wij dachten dit missen wij. Ik wilde ook steeds na die kennisoverdracht, steeds meer vrouwen vragen van hoe gaan jullie hiermee om. Dat was voor mij het allerbelangrijkste. Je kunt wel urenlang praten met elkaar, maar (...) Ik wil weten of mijn informatie aankomt (...) Of zij het hebben toegepast binnen het gezin. (T4)

Theorie Brandsma. Volgens D5 helpt de theorie van Brandsma om bewust te worden van de eigen rol in het polarisatieproces. Nagenoeg alle deelnemers en trainers vinden de theorie goed te begrijpen. Twee trainers (T1 en T3) voegen daaraan toe dat het afhankelijk is van het niveau van de doelgroep. “De doelgroep die Brandsma goed kan begrijpen, zijn de mensen die gestudeerd hebben. Je hebt ook binnen de training ook deelnemers die analfabeet zijn, die kunnen soms niet de diepte in met betrekking tot zulke onderwerpen”, zegt T3. Extra voorbeelden vanuit de trainer kunnen in dat geval helpen om de theorie te begrijpen: “Dat je dus als trainer vanuit eigen ervaring dingen noemt, die mogelijk polariserend kunnen zijn. Tot echt het balletje valt.” Daarnaast kunnen ook de illustraties of het filmpje die in de training wordt gebruikt om de theorie te visualiseren, helpen bij het verbeelden. Dit wordt bevestigd door D2 die zegt dat door lage taalvaardigheid sommige informatie lastig te begrijpen was, maar dat illustraties en filmpjes hielpen verhelderen. Volgens T1 maakt het niet zozeer uit welke theorie je gebruikt om het polarisatieproces uit te leggen, zolang je het doel (bewustwording van eigen rol in het proces) maar bereikt:

“Wij hebben gekozen voor deze theorie hè, maar hoe ga ik dat zeg maar naar de woonkamer brengen, dat als er iets gebeurt dat zij zeggen van... even wachten, dit herken ik. Dit ging over wat ik in die training heb meegekregen, dus nu ben ik ook aan het polariseren.”

Ervaringen delen. Na het uitleggen van de theorie, is er aandacht voor toepassen. Trainers doen dit op verschillende manieren, bijvoorbeeld door middel van filmpjes, rollenspellen of het bespreken van casussen of eigen ervaringen. De trainers en deelnemers die door Covid-19 genoodzaakt waren om online te trainen, gaven aan minder vaak rollenspellen en filmpjes te hebben gedaan. Iets wat wél in iedere training naar voren kwam is het delen van praktijkvoorbeelden en ervaringen met elkaar. Dat deelnemers dit kunnen waarderen, blijkt uit dat zij ‘praktijkvoorbeelden’, ‘ervaringen delen’ en ‘samen oplossingen bedenken’ als goede elementen aan de huidige module waarderen.

Wat ik goed vond is dat je heel veel vanuit je eigen ervaringen deelde met elkaar. (...) Het werd daardoor echt persoonlijk. En echt uit het leven gegrepen zeg maar. Het was niet alleen maar theorie maar ook echt veel praktijkvoorbeelden. (D4)

Trainers stimuleren de groep meestal om zelf met voorbeelden en ervaringen te komen. Dit is echter wel afhankelijk van de vertrouwensrelatie binnen de groep. Bij een groep die elkaar nog niet goed kent, of die minder hecht is, dragen trainers zelf meer voorbeelden aan.

Op de vraag welke essentiële onderdelen van de huidige training moeten blijven als de training doorontwikkeld wordt, benoemen zowel deelnemers als trainers het delen van ervaringen met elkaar. Bijvoorbeeld door middel van casussen, rollenspellen, of door met elkaar te bespreken hoe gebeurtenissen op macroniveau (aanslagen, etc.) invloed en effect hebben op het leven van de migrantenouders (microniveau).

Online versus fysieke training. Door de komst van Covid-19 was Stimulance genoodzaakt om de trainingen online voort te zetten. Niet alle trainers hebben online training gegeven en niet alle deelnemers hebben online training gevolgd, toch is er met een enkeling gesproken over de impact van Covid-19 op de training. Deze vragen zijn puur verkennend.

Volgens T1 levert de online training geen extra barrière op bij het bespreekbaar maken van gevoelige onderwerpen, maar is er wel degelijk een verschil tussen fysieke en online trainingen. De trainer benoemt dat het tijdens fysieke trainingen makkelijker is om de groep aan te voelen en het gesprek te leiden. De trainer verwacht dat dit geen barrière hoeft te zijn wanneer er online getraind zou worden in kleinere (max. 6 p.), homogene groepjes. Op die manier is het makkelijker om afspraken te maken, overzichtelijker om de dialoog te leiden en is het niveau en de achtergrond van de deelnemers vooraf bekend, waardoor de trainer hier beter op in kan spelen en minder energie kwijt is aan het aanvoelen van de groep.

Deelnemers die online training hebben gevolgd, benoemen vooral de verbinding met de groep te missen. Daarnaast benoemen zij online minder mee te krijgen, minder makkelijk ervaringen te delen omdat je sneller door elkaar heen praat, maar ook omdat fysiek vaak vertrouwelijker voelt. D1 zegt bijvoorbeeld: “Ik denk dat je online toch minder meekrijgt dan live. Live dan kun je met elkaar overleggen, het is toch anders. Ik denk meer je eigen ervaringen delen ook.” Deelnemers zijn van mening dat fysieke training helpt om anderen sneller en beter te leren kennen, wat vervolgens de drempel verlaagt om contact te zoeken. Ondanks dat groepsverbinding tussen deelnemers online minder sterk is, deed de trainer het wel goed om verbinding alsnog te leggen door iedereens mening te laten horen, zegt D5. Als voordeel aan de online setting worden praktische redenen zoals minder reistijd benoemd. Daarnaast wordt ook benoemd dat een online training fijner kan zijn, wanneer emoties hoog oplopen: “Online kun je makkelijker een pokerface opzetten.”

Doorontwikkeling module

Ondanks dat deelnemers en trainers positief zijn, benoemden zij enkele punten ter verbetering.

Meer diepgang. Een enkele trainer noemt dat de sheets met de theorie herhalend zijn en compacter kunnen. Om bewustwording te creëren bij de deelnemers en om eventuele gedragsverandering te bereiken, is het volgens de trainers echter wel van belang om voldoende diepgang te hebben. Trainers benoemden regelmatig terug te krijgen van de deelnemers dat zij nog

meer diepgang in de training willen, omdat zij de onderwerpen uit de training dusdanig interessant vinden. Dit blijkt ook uit bevraging van de deelnemers. Echter is het volgens trainers niet wenselijk uit te breiden binnen de huidige omvang van de training (zeven sessies van 2,5 uur), omdat het al een vol programma is. Dit beamen de deelnemers.

Link met andere dagdelen. Deelnemers zeggen dat verdieping ook mogelijk is door meer de link met polarisatie te leggen in andere dagdelen. Bijvoorbeeld door tijdens het dagdeel over ‘media’ ook in te gaan op hoe je online met polarisatie kunt omgaan.

Meer praktische aan de slag. Diepgang creëren kan volgens deelnemers door korter stil te staan bij de theorie en meer praktisch aan de slag te gaan. Resultaten tonen namelijk aan dat deelnemers door de training geleerd hebben dat ontmoeten en in gesprek gaan belangrijk zijn bij het tegengaan van polarisatie. Echter is minder duidelijk hoe je dit in de praktijk brengt. D5 noemt de uitleg over polarisatie duidelijk, maar de oplossingen of manieren waarop je omgaat met polarisatie minder helder. D1 zegt dat maar kort is besproken wat gedaan kan worden om polarisatie tegen te gaan: “Dus open staan denk ik voor de burens, maar ja, hoe doe je dat?”

Over de inzet van werkvormen zeggen deelnemers dan ook dat deze verbeterd kunnen worden door meer praktisch in plaats van adviserend van aard te zijn. Bijvoorbeeld door meer te focussen op hoe je bepaalde kennis en vaardigheden in de opvoeding aan kinderen overbrengt. Deelnemers zeggen dat rollenspellen en casussen hierbij kunnen helpen. Over hoe dit eruit kan zien, zei D1 het volgende:

Ik denk ook gewoon in de maatschappij, hoe doe je dat?! Al is het maar, hoe doe je dat bijvoorbeeld in je straat, om met elkaar in contact te komen. Of hoe doe je dat op scholen. Ik denk dat iedereen wel een bijdrage kan leveren (...) al is het maar gewoon gedag zeggen tegen elkaar bijvoorbeeld. Ik denk dat dat al wel een begin is. En dat iedereen zijn eigen mening ook mag hebben. Dus dat vind ik ook heel belangrijk. (D1)

Verbeteren werkvormen volgens trainers. Dit verschilt met wat trainers benoemen over het verbeteren van de werkvormen. T3 draagt aan om in samenspraak met trainers de beste werkvormen (*bottom up*) te bundelen en die met elkaar uit te wisselen en oefenen. Een andere trainer (T1) zou graag een introductiefilmpje willen bij iedere module van de training:

Een filmpje dat laat zien hoe makkelijk het is om een start te maken met polarisatie in je eigen gezin. Dat het in je huiskamer al begint te ontwikkelen, en je neemt de buurvrouw mee en dan sta je op het schoolplein en dan (...) hoe makkelijk zoiets gaat en hoe makkelijk kinderen dat soort dingen overnemen. En dat zij al – onbewust – wij zij aan het creëren zijn. (T1)

Het doel van het filmpje is laten zien hoe gemakkelijk en onbewust je zelf onderdeel bent van het polarisatieproces, en hoe je hierbij een negatief rolmodel voor je kinderen kunt zijn. Indien trainers

de vrijheid zouden hebben om de training zelf te ontwikkelen, dan zouden vaardigheden als ‘open staan voor elkaar’, ‘elkaar begrijpen’ en ‘respect’ nog meer centraal staan. Daarnaast zouden zij in willen spelen op actualiteiten, zoals polarisatie rondom complottheorieën tijdens coronatijd, zodat voorbeelden herkenbaar blijven voor de doelgroep. Deze zitten nu niet training, maar sommige trainers geven wel aan hier zelf aandacht aan te besteden.

Voorbeelden op microniveau. De voorbeelden die besproken worden om het begrip polarisatie te verduidelijken, verschillen per trainer. Een opvallend resultaat is dat in sommige gevallen voornamelijk voorbeelden op macroniveau (politiek, media) aangedragen zijn door de trainer, terwijl respondenten benoemen polarisatie vooral op microniveau (schoolplein, burens) mee te maken.

I: Waar hebben jullie het over gehad? D4: Over krantenartikelen, over Jan Maat, over Pim Fortuyn, over Geert Wilders. Eigenlijk politiek. Echt rechts. Ook over 9/11 aanslag. I: Weet jij ook waarom deze onderwerpen? Speelde dit bijvoorbeeld bij jullie in de groep? Of kwam de trainer hier mee? D4: Nee, de trainer kwam hier mee. (D4)

Volgens D4 zijn sommige van deze voorbeelden niet voor alle migrantenouders even herkenbaar: “Ik denk dat de doelgroep meer bezig is met het hier en nu.” Voorbeelden op microniveau, zoals polariserende situaties op het schoolplein, liggen volgens D4 dichtbij de leefwereld van migrantenouders, en is iets waar zijzelf en hun kinderen ook invloed op kunnen hebben om polarisatie tegen te gaan.

Rol trainer

Zoals eerder is genoemd blijkt er veel verschil in niveau van deelnemers te zitten. Trainers zien het als hun rol om de theorie uit de training begrijpelijk te maken voor verschillende niveaus. Uit de interviews met de trainers blijkt kennis dan ook een essentieel onderdeel van de benodigdheden van een trainer op het gebied van polarisatie, zodat de trainer op verschillende niveaus kan uitleggen:

“Het is aan mij om de stof te begrijpen, om een compacte, duidelijke, simpele vertaling te geven. Om de vertaalslag te maken naar het niveau van de doelgroep. Als jij goed traint, dan krijg je iedereen mee. Iedereen neemt (...) de kennis tot zich op hun eigen niveau.” (T1)

Trainers noemen het belangrijk om aan te voelen aan de groep wat een passende werkvorm is. Te denken valt aan een casus, een rollenspel of vraag aan de groep. Trainers vinden het bij een hechtere of hoger opgeleide groep gemakkelijker om het interactief te maken. “Als het een groep is die elkaar niet kent of minder gehecht is en je gaat daar met rollenspellen beginnen, dan is dat heel moeilijk”, zegt T1. “Naar mate de groep elkaar beter leert kennen, is het makkelijker om rollenspellen te doen.” Bij een groep waar die vertrouwensband nog minder aanwezig is, is het belangrijk om je als trainer kwetsbaar op te stellen en veel voorbeelden te geven, zodat deelnemers polarisatie beginnen te

herkennen en zich meer bewust worden van hun eigen houding:

Bijvoorbeeld als je met vrouwen die hoogopgeleid zijn, dat is anders dan een vrouw die analfabeet is. Dus dat is jouw taak, jij moet jouw boodschap écht duidelijk maken.

Voorbeelden kunnen het makkelijker maken, zodat je doelgroep het begrijpt. (T2)

Naast zichzelf kwetsbaar opstellen, zijn ook vaardigheden zoals over gevoelige onderwerpen kunnen en durven praten, inlevingsvermogen en een luisterend oor van belang bij trainers.

Discussie

Ouders blijken een belangrijke rol te hebben in het terugdringen van polarisatie onder jongeren en trainers een belangrijke rol in het sturen en faciliteren van de dialoog over polarisatie. Het gebrek in bestaande literatuur over het perspectief van betrokkenen zelf, en de vraag vanuit Stimulance om de module door te ontwikkelen zijn aanleiding geweest voor dit onderzoek dat antwoord geeft op hoe de trainingsmodule over polarisatie kan worden doorontwikkeld, aansluitend bij zowel wetenschappelijke kennis als perspectieven van deelnemers en trainers. In deze sectie worden de bevindingen besproken in het licht van wat uit eerdere studies effectief is gebleken bij het tegengaan van polarisatie. Vervolgens worden sterke punten en limitaties van deze studie besproken en aanbevelingen gedaan.

Benodigheden ouders

In overeenstemming met de literatuur, benoemden de respondenten stereotypen, vooroordelen en discriminatie als belangrijkste oorzaken van polarisatie (Allport, 1954). De resultaten uit dit onderzoek bevestigen dat ouders zich niet altijd bewust zijn van hun rol in het polarisatieproces en daarmee ook niet van de invloed die hun eigen polariserende houding en gedrag op hun kinderen kan hebben (Distelbrink et al., 2017). Deze training helpt bij het creëren van bewustwording. In tegenstelling tot onderzoek van Distelbrink et al. (2017), blijkt uit dit onderzoek dat ouders wel degelijk het belang inzien van tegenwicht bieden bij polarisatie. Zij voelen zich daarentegen niet altijd bedreven hierin (Distelbrink et al., 2017) en willen hier graag handvatten voor aangereikt krijgen in de training.

Om hun kinderen weerbaar te maken, achten ouders het belangrijk om kennis te hebben van het polarisatieproces, zodat zij polarisatie kunnen herkennen en begrijpen. Vervolgens zijn luister- en gespreksvaardigheden, argumenteren en taalvaardigheid van belang. Ten slotte, is een open en respectvolle houding belangrijk om anderen te leren kennen en begrijpen (Distelbrink et al., 2017).

Andere benodigheden die zij benoemden om hun kinderen weerbaar te maken tegen polarisatie, zijn onder andere samen in gesprek gaan en reflecteren, welke overeenkomen met de beschermende factoren bij polarisatie (Distelbrink et al., 2017).

Waardering huidige module

Kennis over het polarisatieproces wordt in de huidige module begrijpelijk uitgelegd aan de

hand van de theorie van Brandsma. Wel blijkt voor sommige deelnemers het taalaspect een uitdaging en daarom is visualisatie belangrijk. Verdere behoeften van migrantenouders, zoals bovengenoemde vaardigheden en houding, bleken uit het handboek van de interventie (Stichting Stimulance, 2019a) en bevraging van de trainers, al voor te komen in de training. Echter wordt hierover zeer oppervlakkig geadviseerd, en niet praktisch behandeld.

Opvallend is dat zowel deelnemers als trainers ‘het stille midden versterken’ niet als oplossing aandroegen voor polarisatie. Wel lijken de oplossingen die respondenten aandragen overeen te komen met de werkzame elementen uit de literatuur, zoals in gesprek gaan, in contact komen met anderen en kijken naar overeenkomsten. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat de theorie van Brandsma op dit vlak niet aansluit op de beleefwereld van ouders, doordat deze meer gericht is op handvatten op macroniveau. Terwijl migrantenouders vooral aangaven polarisatie te herkennen en mee te maken in hun eigen omgeving en dus op microniveau.

Doorontwikkeling module

Om die reden wordt verwacht dat andere werkzame elementen vanuit de literatuur mogelijk beter aansluiten. Het is daarom bij doorontwikkeling van belang om meer aandacht te besteden aan vaardigheden en attituden die volgens ouders nodig zijn bij het weerbaar opvoeden van hun kinderen, zoals gespreks- en luistervaardigheden en het creëren van een open, respectvolle houding.

Wat betreft de doorontwikkeling gaven respondenten aan behoefte te hebben aan meer diepgang, door de link met andere dagdelen te leggen en meer praktisch aan de slag te gaan, met bijvoorbeeld casussen en rollenspellen.

Rol trainer

De verwachting vanuit de literatuur was dat de rol van docent en trainer bij het begeleiden van dialoogvoering vergelijkbaar zijn. De handelingswijze van de bevroegde trainers lijkt inderdaad overeen te komen met de die van docenten (Schuitema et al., 2011). Zo noemt de trainer ook weleens een sturende rol aan te nemen door verschillende perspectieven in te brengen, vooral wanneer er weinig groepsbinding is. Hieruit blijkt dat meer sturing van de trainer nodig is bij minder hechte of laagopgeleide groepen. De eerste twee sessies van de zevendelige training zijn hierbij essentieel voor het aanvoelen van de groepsdynamiek, het creëren van groepsbinding en een vertrouwensrelatie. Net als in de literatuur benoemden trainers een veilig klasklimaat en vertrouwensband tussen docent en leerling belangrijke voorwaarden voor een effectieve dialoog (Leeman & Wardekker, 2013). Deelnemers die de training online hebben gevolgd, benoemen dat de groepsbinding online minder sterk is. Hierdoor zou mogelijk de vertrouwensrelatie in het geding kunnen komen.

Sterke punten en limitaties

Sterk aan dit onderzoek is de triangulatie (Verhoeven, 2016), omdat vanuit twee invalshoeken is onderzocht die elkaar aanvullen. Op die manier zijn behoeften en ervaringen van zowel deelnemers als trainers in kaart gebracht.

Een ander sterk punt is dat extra aandacht is besteed aan het op het gemak stellen van

respondenten, met als reden dat polarisatie als gevoelig onderwerp ervaren kan worden. Volgens Verhoeven (2016) vertellen geïnterviewden meer als zij op hun gemak zijn. Respondenten mochten zelf een locatie kiezen die voor hen als prettig werd ervaren. Respondenten gaven hierbij dan ook terug zich vertrouwd en op hun gemak te voelen om gevoelige onderwerpen te bespreken.

Desalniettemin kunnen bij het uitgevoerde onderzoek kritische kanttekeningen geplaatst worden. De grootste limitatie in dit onderzoek is het aantal respondenten, gezien er gestreefd werd naar saturatie (Verhoeven, 2016). Dit is niet bereikt door uitval van maar liefst vier geworven respondenten. Deze uitval was het gevolg van een taalbarrière tussen onderzoeker en respondent. Hierdoor was het in sommige gevallen moeilijker om de diepte in te gaan tijdens het interview, of zelfs helemaal niet mogelijk om een diepte-interview af te nemen. Wellicht was dit te realiseren geweest met behulp van een tolk, maar dit was wegens de geldende coronamaatregelen niet haalbaar.

Deze taalbarrière heeft invloed op de constructvaliditeit (Verhoeven, 2016), wat de tweede limitatie is. Ondanks dat aan het begin van het interview de definitie van polarisatie met respondenten was afgestemd, werd het vaak verward met discriminatie. Vermoedelijk komt dit doordat de onderwerpen identiteit, polarisatie en discriminatie samen een dagdeel vormen in de training (Stichting Stimulance, 2019a).

Aanbevelingen

Naar aanleiding van dit onderzoek volgen aanbevelingen voor praktijk en wetenschap.

Ten eerste wordt aanbevolen om polarisatie als rode draad door de gehele interventie terug te laten komen, waarbij in verschillende dagdelen de link wordt gelegd met polarisatie.

Ten tweede wordt aanbevolen om de theoretische onderbouwing te versterken, nu is gebleken dat behoeften van ouders en trainers overeenkomen met werkzame elementen uit literatuur. Hierbij kunnen zowel het polarisatieproces, als kennis, vaardigheden en attituden die nodig zijn bij het weerbaar worden voor polarisatie worden beschreven.

Ten derde is het advies om praktisch aan de slag te gaan in de module, waarbij oefeningen aansluiten bij kennis, vaardigheden en attituden die migrantenouders willen leren en bij werkzame elementen uit de literatuur. Dit kan door middel van casussen of rollenspellen op microniveau, zodat deelnemers zich goed in kunnen leven. Of door huiswerkopdrachten die stimuleren de dialoog aan te gaan met iemand van een andere groep, bijvoorbeeld burens of op het schoolplein (Allport, 1954).

Ten slotte is een aanbeveling voor vervolgonderzoek om dit onderzoek met een groter aantal respondenten te reproduceren, zodat saturatie bereikt kan worden en het gegeneraliseerd kan worden naar andere contexten.

Referenties

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice: A comprehensive and penetrating study of the origin and nature of prejudice*. Addison-Wesley Publishing.
- Boeije, H. (2014). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Boom Lemma.
- Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer, W. (2014). *Gescheiden werelden. Een verkenning van sociaal culturele tegenstellingen in Nederland*.
<https://www.wrr.nl/publicaties/publicaties/2014/10/30/gescheiden-werelden-een-verkenning-van-sociaal-culturele-tegenstellingen-in-nederland>
- Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An Integrative Theory of Intergroup Contact. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 255–343).
[https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(05\)37005-5](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(05)37005-5)
- Distelbrink, M., Pels, T., & Winkelman, C. (2017). *Waardenopvoeding in diversiteit. Het begint met een gesprek*. https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/opvoeden_in_diversiteit_achtergrondartikel.pdf
- Dovidio, J. F., Eller, A., & Hewstone, M. (2011). Improving Intergroup Relations through Direct, Extended and Other Forms of Indirect Contact. *Group Processes & Intergroup Relations, 14*, 147-160. doi:10.1177/1368430210390555.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Saguy, T. (2009). Commonality and the complexity of “we”: Social attitudes and social change. *Personality and Social Psychology Review, 13*, 3-20.
<https://doi.org/10.1177/1088868308326751>
- El Malki, N. (2018). *Jongeren over polarisatie. De belevingen en ervaringen van jongeren in Nederland*. <https://www.njr.nl/nl/verhalen/jongeren-polarisatie/>
- Feldman, R. S. (2012). *Ontwikkelingspsychologie*. (5e editie). Pearson Benelux BV.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Anastasio, P. A., Bachman, B. A., & Rust, M. C. (1993). The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. *European review of social psychology, 4*, 1-26.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., & Bachman, B. A. (1996). Revisiting the contact hypothesis: the induction of a common ingroup identity. *International Journal of Intercultural Relations, 20*, 271-290. doi:10.1016/0147-1767(96)00019-3
- Juffermans, J. (2019). In tijden van groeiende polarisatie vestigt filosoof Bart Brandsma zijn hoop op het stille midden. *Vrij Nederland, 2019*. https://insidepolarisation.nl/wp-content/uploads/2019/08/Bart-Brandsma_Vrij-Nederland_8-januari-2019.pdf
- Leeman, Y., & Wardekker, W. (2013). The contested professionalism of teachers meeting radicalism youth in their classrooms. *International Journal of Inclusive Education, 17*, 1053-1066. doi:10.1080/13603116.2012.729228
- McNeil-Willson, R., Gerrand, V., Scrinzi, F., & Triandafyllidou, A. (2019). *Polarisation, violent extremism and resilience in Europe today: an analytical framework*. BRaVE Project.

- Neuman, W. L. (2014). *Understanding research*. Pearson Education Limited.
- Russell, B. S., Soysa, C. K., Wagoner, M. J., & Dawson, L. (2008). Teaching prevention on sensitive topics: Key elements and pedagogical techniques. *The Journal of Primary Prevention, 29*, 413-433. <https://doi.org/10.1007/s10935-008-0149-5>
- Schiappa, E., Gregg, P. B., & Hewes, D. E. (2005). The parasocial contact hypothesis. *Communication monographs, 72*, 92-115. <https://doi.org/10.1080/0363775052000342544>
- Schuitema, J. A., Radstake, H., & Veugeliers, W. M. M. H. (2011). *Docenten en de actieve participatie van leerlingen in klassikale discussies*. Department of Child Development and Education.
- Sikkens, E., van San, M. R. P. J. R. S., Sieckelinck, S. M. A., & de Winter, M. (2017). Parental Influence on Radicalization and De-radicalization according to the Lived Experiences of Former Extremists and their Families. *Journal for Deradicalization, 12*, 192-226.
- Sociaal Cultureel Planbureau. (2019). *Burgerperspectieven 2019*. https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2019/Burgerperspectieven_2019_4/Burgerperspectieven_2019_4
- Stephan, W. G., & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social issues, 55*, 729-743. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00144>
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1985). Intergroup anxiety. *Journal of Social issues, 41*, 157-175. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1985.tb01134.x>
- Stephens, K. (2007). Parents are powerful role models for children. *Parenting exchange, 19*.
- Stichting Stimulance. (2019a). *Handboek Weerbaar Opvoeden. Handleiding voor Trainers*.
- Stichting Stimulance. (2019b). *Projectvoorstel Weerbaar Opvoeden 2019-2020*.
- Stichting Stimulance. (2020). *Notulen intervisiebijeenkomst trainers Weerbaar Opvoeden 11-3-2020*.
- Strandberg, M., & Lindberg, V. (2012). Feedback in a multiethnic classroom discussion: a case study. *Intercultural Education, 23*, 75-88. doi:10.1080/14675986.2012.686018
- Taouanza, I., Felten, H., & Keuzenkamp, S. (2016). *Werkt het aangaan van een dialoog*. <https://www.kis.nl/publicatie/werkt-het-aangaan-van-een-dialoog-tegen-vooroordelen-en-stereotypering>
- Paluck, E. L., Green, S. A., & Green, D. P. (2019). The contact hypothesis re-evaluated. *Behavioural Public Policy, 3*, 129-158. doi:10.1017/bpp.2018.25.
- Pettigrew, T. F. & Tropp, L. R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*, 751-783. doi:10.1037/0022-3514.90.5.751.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How Does Intergroup Contact Reduce Prejudice? Meta analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology, 38*, 922-934. doi:10.1002/ejsp.504.
- Tijmstra, J., & Boeije, H. (2011). *Wetenschapsfilosofie in de context van de sociale wetenschappen*. Boom Lemma.
- Times of Migration. (2016, 24 november). *Polarization & Migration (Incl. Dutch Subtitles)* [Video].

- YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=5R3gzMONDUI&t=186s>
- Utrecht in dialoog. (2020). *Wat is een dialoog*. <https://www.utrechtindialoog.nl/en/wat-is-een-dialoog/>
- Van San, M. R. P. J. R. S., Sieckelinck, S. M. A., & De Winter, M. (2010). *Idealen op drift: Een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren*. Boom Lemma.
- Van Wonderen. (2019). *Polarisatie: do's en don'ts voor jongerenwerkers*.
<https://www.kis.nl/artikel/polarisatie-dos-en-donts-voor-jongerenwerkers>
- Van Wonderen. (2019). *Nieuwe aanpak om polarisatie tegen te gaan*.
<https://www.kis.nl/artikel/nieuwe-aanpak-om-polarisatie-tegen-te-gaan>
- Van Wonderen, R., & van den Berg, G. (2019). Jongeren en polarisatie. Verkenning naar polarisatie waarbij jongeren zijn betrokken en gehanteerde werkwijzen om hier mee om te gaan. <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Jongeren-en-polarisatie.pdf>
- Verhoeven, N. (2016). *Wat is onderzoek? Praktijkboek voor methoden en technieken*. (5^e editie). Boom uitgevers.
- Verloove, J., Van Wonderen, R., & Felten, H. (2020). Theorieën en aanpakken van polarisatie. <https://www.kis.nl/sites/default/files/4999/theorieen-en-aanpakken-van-polarisatie-uitgebreid.pdf>
- Wright, S. C. (2009). Cross-group contact effects. In S. Otten, K. Sassenberg, & T. Kessler (Eds.), *Intergroup relations: The role of motivation and emotion* (pp. 262-283). Psychology Press.

Bijlage A. Overzicht respondenten**Tabel 1***Overzicht achtergrondgegevens respondenten*

Respondent + Geslacht	Trainer of deelnemer	Culturele achtergrond	Training online gegeven / gevolgd	Type groepen getraind	Wanneer gevolgd
D1 (v)	Deelnemer	Marokkaans	Online	N.v.t.	2020
D2 (v)	Deelnemer	Egyptisch	Fysiek	N.v.t.	2018
D3 (v)	Deelnemer	Syrisch	Online	N.v.t.	2021
D4 (v)	Deelnemer	Marokkaans	Online	N.v.t.	2020-2021
D5 (v)	Deelnemer	Iraans	Online	N.v.t.	2021
T1 (v)	Trainer	Marokkaans	Zowel fysiek als online	Vrouwengroepen. Zowel homogeen als heterogene (culturele) groepen. O.a.: Afrikaans, Turks, Syrisch, Irakees, Marokkaans, Surinamers.	N.v.t.
T2 (v)	Trainer	Marokkaans	Fysiek	Marokkaanse en Syrische vrouwengroepen. Gaf trainingen veelal in Arabisch.	N.v.t.
T3 (m)	Trainer	Marokkaans	Fysiek	Voornamelijk mannengroepen. Veelal gemengde groepen: Marokkaanse, Syrische (soms Surinaams en Nederlands).	N.v.t.
T4 (v)	Trainer	Turks	Fysiek	Turkse vrouwengroepen.	N.v.t.

Bijlage B. Topic lijst deelnemers

De eerste paar vragen zijn introductievragen, vooral om even met elkaar helder te krijgen wat we onder polarisatie verstaan.

- Wat is polarisatie volgens u?
- Als ik zeg dat polarisatie gaat over wij-zij denken. Dus spanning of verdeeldheid tussen verschillende groepen of individuen, die dus als het ware tegen over elkaar staan. Herkent u dit dan?
- Op welke gebieden herkent u wij-zij-denken?
  - Weet diegene geen domein? Dan aantal voorbeelden noemen (bijvoorbeeld religie, seksualiteit, politiek, etc.)
- Weet u door de training beter wat u kunt doen bij wij-zij-denken?
  - Bij jezelf / bij je kinderen / in de maatschappij

Dan gaan we het nu hebben over polarisatie in relatie tot de training Weerbaar Opvoeden.

- Wat waren voor u de redenen om de training Weerbaar Opvoeden te volgen?
- Wat herinnert u zich nog van de manier waarop polarisatie behandeld werd?
- U noemde net een aantal gebieden waarop polarisatie volgens u voorkomt. Heeft u dit ook teruggezien in de training Weerbaar Opvoeden?
  - Ja → Op welke manier?
  - Nee → Zou dit meer, of anders, naar voren moeten komen? Zo ja, hoe volgens jou?
- Vindt u polarisatie een belangrijk onderwerp om te behandelen in de training Weerbaar Opvoeden?
  - Waarom wel / niet?
- Wat vindt u goed aan de huidige training?
  - Kan hier doorvragen op informatie / opdrachten.
  - Welk deel van de huidige training is volgens u het meest belangrijk?
- Wat mist u nog in de training?

In de training staat natuurlijk weerbaarheid centraal. Voordat we doorgaan naar de volgende vragen, wil ik even met je checken of je nog weet wat weerbaarheid inhoudt (definitie van weerbaar die in de training gehanteerd wordt met elkaar bespreken).

- Wat heeft u nodig om uw kind weerbaar te maken op het gebied van polarisatie en hoe kan de training u daarbij helpen?
  - Hierbij doorvragen op kennis/vaardigheden/attitude/sociale steun. Bijvoorbeeld:

- Wat zou u willen leren in de training met betrekking tot het onderwerp polarisatie?
- Welke kennis/informatie heeft u nodig om uw kind weerbaar te maken op het gebied van polarisatie en hoe kan de training u daarbij helpen?
- Zie je het onderdeel over polarisatie liever terug als los onderwerp, of in verschillende dagdelen? *Noem voorbeeld → online polarisatie.*
- Heeft u verder nog ideeën om de training over het onderdeel polarisatie te verbeteren?

Bijlage C. Topic lijst trainers

De eerste paar vragen zijn introductievragen, vooral om even met elkaar helder te krijgen wat we onder polarisatie verstaan.

Introductie

Wat is polarisatie volgens u?

Hoe merkt u dat dat polarisatie speelt onder de deelnemers?

Op welke gebieden?

Spelen volgens u bij verschillende culturen, verschillende problemen?

Inhoud

- Wat vindt u van het huidige trainingsonderdeel over polarisatie?
  - informatie***
    - Wat vindt u van de huidige informatie die gedeeld wordt in de training over polarisatie?
    - Welke informatie ontbreekt volgens u op dit moment in de training?
  - werkvormen***
    - Wat vindt u van de huidige werkvormen die ingezet worden in de training?
    - Wat ontbreekt er volgens u nog in de huidige werkvormen?
- Welk aspect uit de huidige training is volgens u van essentieel belang?
- Hoe denkt u dat we deze training in de toekomst nog verder kunnen verbeteren?
- Als u het trainingsonderdeel over polarisatie volledig zelf zou mogen ontwerpen/ontwikkelen, hoe zou u het dan vormgeven?

Proces

- Kunt u iets vertellen over hoe u polarisatie behandeld in uw trainingen?
- Hoe speelt u als trainer in op de behoeften van de doelgroep met betrekking tot polarisatie?
  - Speelt u hierbij in op actualiteiten?
- Wat is er nodig om de training over polarisatie goed uit te kunnen voeren? Denk bijvoorbeeld aan kennis, vaardigheden, attitude.
  - Wat hebben de deelnemers nodig?
  - En wat heeft u als trainer nodig?

Extra aandacht voor de online situatie rondom Covid-19

- Merkt u verschillen tussen de fysieke trainingen en de online trainingen bij het dagdeel over polarisatie in relatie tot Covid-19?
  - Zo ja, welke?
- Levert de online setting volgens u een extra barrière op bij het bespreekbaar maken van gevoelige onderwerpen?
  - Waarom wel/niet?
- Levert de online setting volgens u nieuwe kansen op bij het bespreekbaar maken van gevoelige onderwerpen?
  - Waarom wel/niet?